

РАЗГРТАЊЕ ТРАГОВА

Светлана Велмар-Јанковић: *Очаране наочаре – њриче о Београду*
Стубови културе, Београд, 2006.

Збирка *Очаране наочаре* јесте још једна од књига Светлане Велмар-Јанковић намењених младим читаоцима, препознатљиве духовне преокупације националном прошлости и препознатљиве технике приповедања.

Збирка садржи седам прича које говоре о различитим временима и локалитетима битним за историју Београда и седам прича „међувремена“ којима се наратија враћа у садашњост, тумачи претходно испричано и прави наративно „премошћавање“ онога што је било и што јесте, најављујући оно што следи. Историјски опсег прича креће од винчанске културе (*Смеђи рак из Винче*), келтске (*Јаре из Вишњице*) и римске цивилизације (*Лав из Сингидунума*), преко IX века (*Крађуј из Њврђаве*), времена када је Београдом владао Деспот Стефан Лазаревић (*Гуја њод Десијошовом кулом*), до почетка XIX века и Карађорђа (*Пас са Варош-кајије*), те до 1867. године и времена Михаила Обреновића (*Сребрни белац на Калемеђдану*). Као особен наративни оквир дато је уводно поглавље у ком се тумачи како су јунаци дошли до ласерских наочара које им омогућају путовања кроз време и завршно поглавље, као врста обећања да ће се пустоловина наставити. Збирка се, тако, донекле, темељи на основном концепту фантастичне литерарне игре путовања кроз време, иницираног продором необичног и искорак из реалности, а идејно подстакнута, може бити, савременим технолошким, виртуелним „матрикс“ изазовима. Фантастично израћање из свакодневице, надахнуто ураћање у свет чудесних догађања и поновно враћање у реалност обезбеђују динамичност целој збирци, а ломљење између неколико жанровских облика и специфичну жанровску сложеност.

За све приче карактеристичан је истоветан модел обликовања, близак идејности, наратији и стилизацији у *Књизи за Марка*. Као што је у датој збирци надахнутом имагинацијом уобличено седам прича о дечацима који ће постати значајни за српску историју, овде је дато седам прича о значајним историјским, стварним или могућим, догађајима и местима Београда. Истоветна је и осетљивост за драж аутентичних појединости. Истоветна је и наглашеност лепоте идеје о свезезујућим односима човека и животиња, о изузетности времена када се знао немушти језик, као и темељна основа фабуле везана за вечите сукобе добра и зла, светлости и таме, правде и неправде, блакости и силе, храбрости и страха... Ванредно жива радња, драматична и

динамична, пуна неизвесности и опијености пустиоловином која пажњи не дозвољава посустајање, представља готово парадигматичан пример за једну од најважнијих законитости књижевности за децу. У њеној основи по правилу је спасавање вољених, ближњих, и људи и животиња, од страдања, прогона, болести... Спасавање читавог насеља од ватре, савладавање звери и спасавање господара, откривање лековитих вода и чудесних извора, путовања тајанственим подземним ходницима, решавање загонетке писмености, излечења болесних – нека су од чворишних сижејних места. При том, сугестивност и истанчан осећај за лиризацију појединих делова, уплив пејсажа не као декоративног места већ као својеврсног носиоца драмске напетости, увек уз лирски присенак у повезивању човека и окружења, потом и одмерено психолошко нијансирање јунака, представљање унутрашњих немира - такође доприносе делотворности магије приповеданог. Обједињавање познатих наративних матрица, од елемената бајковите нарације, легенди или предања, преко појединости карактеристичних за пустиоловну прозу, до повремених убацивања неких карактеристика фантастичних и „крими“ прича, уз претходно речено, чини ову књигу аутентичним ходом по траговима историје једне престонице.

Но, за све приче карактеристични јесу и стармали јунаци, по правилу храбри, мудри, поуздани, племенити, речити, горди, праведни, неретко и у улози пророчких сноватеља и спаситеља... Они су, истина, као и сва деца, радознали, склони пустиоловини, понекад несмотрени, дискретно непослушни, каткад се и уплаше, али то је занемарљиво у односу на превладавајућу стилизацију идеалних модела за углед и наук.

У истом духу су готово сви дијалози. Архаичност времена о којима се приповеда несумњиво је додатно ојачана архаичношћу дијалога. Не толико по избору лексике или по синтаксичким конструкцијама, колико по уздржаној интонацији, емотивној дистанцираности. Напетост појединих сцена, сила кулминационих тачака у свакој причи бива на неки начин сведена одмереним репликама. Може бити да се тиме успоставља извесна равнотежа и смирује узбуђење. Исто важи и за младе јунаке савременог доба који и међусобно и са својим родитељима разговарају на дистанциран начин, без наглашенијих емоција и без јаснијих назнака присности. Навешћемо само један пример. У трећем „међувремену“, након приче *Лав из Синџидунума*, девојчица каже оцу: „Али, тата, ти сигурно имаш неки предлог, само нећеш да нам га предочиш“, а нешто касније отац одговара: „Склон сам да предложим да, скоком кроз време, доскочимо у IX век хришћанске епохе – ако се сви будемо с тим сложили. Али, коначан договор тек следи. Довиђења“. Ако приче ове збирке настоје да понуде имагинативно одвајање од свакодневице, овакве реплике заиста обезбеђују ту врсту одстојања. С обзиром на то да је реч о врском приповедачу, оваква стилизација свакако не може бити превид, а с обзиром на то да се на њој доследно инсистира у целој збирци, сигурно није случајност. Може бити да се у корену крије потреба за отвореним сугерисањем како би ваљало децу васпитавати, шта понудити као виталне вредности достојне поштовања.

Може бити да је реч о жељи да се васпитавају господственија и деца и родитељи, у најпозитивнијем значењу те речи. У временима у којима се мало шта поштује, наглашавање традиционалних вредности и путем особене стилизације дијалога можда представља једину могућност и наду.

У сличном духу се може разумети и обиље фактографије, историјских података који се нуде у најразличитијим контекстима и у свакој прилици, и то као засебни монолози појединих ликова-тумача прошлих времена, као успутни коментари, дигресије, као надметање јунака „ко зна више“, као ауторско експлицитно тумачење... Оно што је у *Књизи за Марка* представљало само завршницу и сведено позивање на конкретне историјске чињенице, овде је систематски наглашено. Отуда се *Очаране наочаре* могу читати као књига с тезом и јасним циљем – да научи свог читаоца ономе што би ред био да зна, али не онако како то савремена поезика књижевности за децу заговара: неприметно и ненаметљиво, као стицање успутне користи која се или „покупи“ или не, већ супротно, отворено наметнуто. У апсурдним, контрадикторним временима агресивних продора и, с друге стране, опште апатије, инсистирање на знању о сопственој историји јесте племенита жеља. Посебну врсту изазова представљају, за разлику од историјске фактографије, ненаметљиво уткани елементи усмене традиције, пре свега веровања, религијских представа, потом и усмених предања, легенди. Такве појединости најчешће представљају неку врсту тајанственог приповедног излета, блага мистична замагљивања, но, каткад и оне подлежу свесрдном тумачењу. Како је особена мисија ове књиге да каже што више, мало шта се оставља недоречено. Отуда, може бити, произилазе и критике упућене савременом друштву које најчешће нема ни слуха ни широке руке за чување и очување, па ни за упознавање сопственог културног наслеђа.

У тренутне, актуелне токове савремене прозе у српској књижевности за децу, а везане за транспоновање свакодневице, најчешће урбаног детата, *Очаране наочаре* Светлане Велмар-Јанковић се не уклапају. Ни у подједнако актуелне токове савременог приповедања за децу везане за поетизацију националне прошлости приче из ове збирке нису у потпуности урођене, али су им знатно ближе, пре свега по визији коју носе. Ако истрајавање у препознавању и поштовању сопствене традиције води бољем одрастању и живљењу, онда се доситејевски пренапрегнута тенденциозност може сматрати нужном. Како је при том пронађена равнотежа између ничим спутане имагинације, бриткости прича и, с друге стране, обиља података-лекција, може се претпоставити да ова збирка представља изазов, неку врсту урученог позива, не само деци, за насушно потребно учење, пре свега о себи и своме, с вером да ту неће бити постављена и граница. Коначно, проигравање словне рефлексije у наслову збирке наговештава не само важност самоспознавања, већ и важност огледања себе у другима и других у себи.

Снежана Шаранчић-Чујиура